

GİRİŞ ƏVƏZİ

Azərbaycan Dillər Universitetinin Alman dili ixtisasını sovetlər birliyi dövründə bitirən məzunların hamısı Cəfər müəllimi (Cəfər Mehdi oğlu Cəfərov) yaxşı xatırlayır. 1904-cü ildə Bakıda hərbi ailəsində anadan olmuşdu. Almaniyada iki ali məktəbi - Berlin Universitetinin Alman dilinin Tədrisi İnstitutunu və Berlin Kommersiya İnstitutunu bitirmişdi. Alman dilini ana dili kimi bilirdi. "Almanca - Azərbaycanca lüğət" in redaktoru və həmmüəllifi, çoxlu sayda tərcümələrin müəllifi idi. "Şərəf nişanı" ordeni ilə təltif olunmuş, Azərbaycan SSR-in Əməkdar müəllimi fəxri adına layiq görülmüşdü.

Cəfər müəllim Azərbaycan və Alman ədəbiyyatını sevirdi. Nizamidən və Şillerdən danışar, Şillərlə Cəfər Cabbarlı, Höte ilə Hüseyin Cavid müqayisə edirdi.

Fridrix Şillerin "Turandot" əsəri haqqında ilk dəfə Cəfər müəllimdən eşitməmişəm. İndi Cəfər müəllim haqq dünyasındadır. Ruhu şad olsun...

TƏDQIQATÇILARIN

YEKDİL FİKRİ

Karlo Qotsinin "Turandot", Fridrix Şillerin "Turandot - Çin şahzadəsi" əsərlərinin sujeti böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poeməsindəki dördüncü hekayəyə - slavyan qızının hekayəsinə tam uyğun gəlir. Nizaminin italyan yazıçısı Qotsiyə, alman yazıçısı Şillərə birbaşa təsirini görürük.

Məşhur rus tədqiqatçısı Yevgeni Bertels (1890-1957) hələ keçən əsrin 40-cı illərində sübut etmişdir ki, Nizaminin poemaları ilə Avropanın cəngəvərlik romanları arasında bənzərlik çoxdur: "C.Bokkaçonun "Ameqo", K.Qotsinin "Turandot", A.R.Lesajın "Çin şahzadəsi", Volterin "Zadiq, yaxud tale" və başqa əsərlər Nizaminin poemalarının sujetləri əsasında qurulmuşdur" (3).

Qərb ədəbiyyatının istedadlı tədqiqatçısı Əkbər Ağayev (1915-1989) Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq Nizaminin Qərb dünyasına mənəvi təsirini qeyd etmiş, Nizami mövzularının Höteyə, Qotsiyə, Şillərə, Heyneyə ilham verdiyini göstərmişdir (1).

Nizami Gəncəvinin Qotsiyə və Şillərə təsirini Avropa tədqiqatçıları da təsdiq edirlər. 1971-ci ildə Almaniyanın Leypsiq şəhərində nəşr olunmuş "Fremdsprachige Schriftsteller" ("Əcnəbi yazıçılar") adlı ensiklopedik lüğətdə (səhifə 450-451) oxuyuruq: "Nizami İlyas ibn Yusif 1141-ci ildə Gəncədə (bu gün Azərbaycan SSR-də Kirovabad) anadan olub... Qotsi özünün "Turandot" dramının mövzusu Nizaminin "Yeddi gözəl" poemasının dördüncü hekayətindən götürüb. Şiller "Turandot"u yenidən işləyib... Azərbaycan SSR-də Nizaminin yubileyini xalq şairi kimi qeyd edirlər".

YENA VEYMAR - "HÖTE, ŞİLLER ŞƏHƏRİ"

2009-cu ilin 3-8 avqust tarixlərində Almaniyanın Yena Veymar şəhərində Alman dili müəllimlərinin Ümumdünya XIV qurultayında "Turandot" əsərini yenidən xatırladım. Axı Alman şairi, filosof, tarixçi və dramaturq, romantik ədəbiyyatın tanınmış nümayəndəsi Fridrix Şiller (1759-1805) uzun müddət bu şəhərlərdə yaşamış, yazıb-yaratmış, Yena Universitetində işləmişdir. Şillerin "Turandot-Çin şahzadəsi" əsəri ilk dəfə Veymar Teatrında səhnəyə qoyulmuşdur.

Veymar (AFR)Teatrında. Höte və Şillerin abidəsi önündə

Qurultayın açılış mərasiminin keçirildiyi Yena Universiteti Almaniyanın ən qədim ali məktəblərindən biridir, əsası 1558-ci ildə qoyulub. 1789-cu ildə Fridrix Şiller bu universitetin Tarix və fəlsəfə fakültəsinin professoru təyin edilib. 1934-cü ildən Yena Universiteti Fridrix Şillerin adını daşıyır. Yena şəhərinə həm də Almaniyanın "Elm şəhəri", "İşıq (nur) şəhəri" deyilir.

Yena və Veymar şəhərləri arasındakı məsafə cəmi 19 kilometrdir.

Veymar Almaniyanın mədəniyyət mərkəzi hesab olunur. Veymar şəhəri "Alman seirinin paytaxtı"dır. Fridrix Şiller və alman ədəbiyyatının ən nəhəng simalarından biri İohann Volfqanq Hötenin (1749-1832) dostluğu Veymardan başlayıb. Onlar ömürlərinin son günlərini də burada keçirmiş, Veymar qəbiristanlığında dəfn edilmişlər. Höte və Şiller həm də Veymar teatrının baniləri sayılırlar.

Veymar şəhərinin məşhur Teatr meydanındayıq (Almanca bu yerə Theaterplatz deyirlər). Ekskursiya bələdçisinin səsi bizi ötən günlərə aparır: "30 yanvar 1802-ci il. Veymar hersoqunun teatrsevər xanımı Anna Amaliyanın ad gününə qızğın hazırlıq gedir. Bu münasibətlə Veymar Teatrında Fridrix Şillerin yeni əsəri tamaşaya qoyulur: "Turandot-Çin şahzadəsi".

Fridrix Şiller (1759-1805)

Nizami GƏNCƏVİ- 880

TURANDOT - TURAN QIZI - TÜRK QIZI

"Turandot" teatrsevərlərə əsl hədiyyə idi. Tamaşa gözlənilməyindən də böyük uğur qazandı. Şahzadə Turandot yalnız onun üç tapmacasını tapan adama ərə getmək istəyirdi, tapmacanı tapmayanın boynu vurulurdu...

Şiller tamaşalara daha çox adam cəlb etmək üçün sualları- tapmacaları tez-tez dəyişirdi. Bu da marağı artırır, Turandotun yeni tapmacalarını eşitmək üçün tamaşaçıları dəfələrlə teatra gətirirdi.

Şiller Turandota on dörd tapmaca yazdı, bir tapmacanı da dostu Höte bəğışladı.

Bəs, Turandot mövzusu Şiller haradan götürmüşdü?

QOTSİNİN VƏTƏNİNDƏ - VENESİYADA

Fridrix Şiller "Turandot-Çin şahzadəsi" pyesini İtalyan yazıçısı, dramaturq, nağıl-pyeslərin müəllifi Karlo Qotsinin "Turandot" əsərindən iqtibas etmişdir. Venesiyalı Karlo Qotsi "Turandot" əsərini Fridrix Şillərdən 40 il əvvəl 1762-ci ildə yazmışdır.

2013-cü ilin avqust ayında İtaliyanın şimalında Tirol vilayətinin mərkəzi Bolsano şəhərində (bu vilayətdə dövlət dili alman və italyan dilləridir) Alman dili müəllimlərinin Ümumdünya XV qurultayında işirak edirəm (Qurultay 4 ildən bir, növbə ilə, alman dilli ölkələrdən birində keçirilir. Respublikamızın alman dili müəllimləri qurultayda həmişə fəal iştirak edirlər. Tanınmış germanşünas, professor Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlov (Fəxrəddin Yadigar), bir qayda olaraq, qurultayda əsas məruzəçilərdən biri olur). Tədbirlər planına əsasən, istirahət günü Venesiyaya səyahət edirik. Deyilənə görə, Azərbaycanla Venesiyanın ticarət əlaqələri XI-XII əsrlərdən başlayıb...

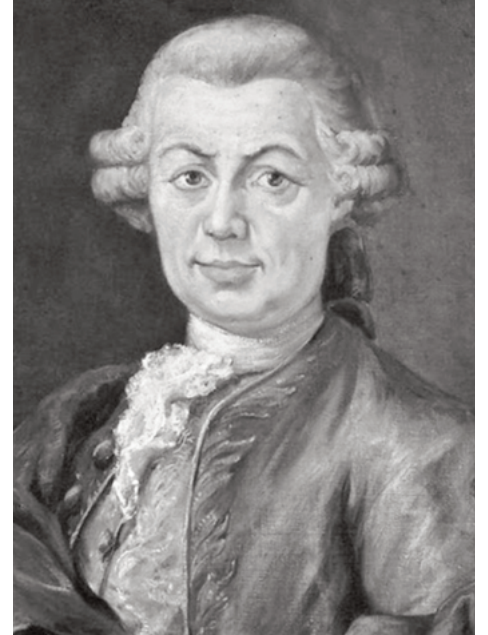

Venesiya (İtaliya)-Qotsinin vətəninə

XIII əsrdə Venesiyalı Marko Polo böyük ipək yolu ilə Venesiyadan Çinə səyahət edib. Öz xatirələrində Azərbaycan şəhərləri haqqında (böyük ipək yolu qədim Gəncədən keçirdi) maraqlı fikirlər söyləyib...

"Dənizlər kraliçası" Venesiyanın isti, dar, dolanbac küçələri ilə gəzirik. Şəhərdə çoxlu körpülər, kanallar var. Ən məşhur yeri San-Marko meydanıdır.

Karlo Qotsi 1720-ci ildə bu şəhərdə yoxsul Venesiyalı qrafı Jakopo Antonio Qotsinin ailəsində dünyaya göz açıb. Ailənin on bir övladından altıncısı olub. Qotsi bütün ömrü boyu Venesiyada yaşayıb, 1806-cı ildə burada da dünyasını dəyişib.

Karlo Qotsi (1720-1806)

Ən məşhur əsərləri "Üç portaqal sevgisi" (1761) və "Turandot"dur (1762). Karlo Qotsi "Turandot" əsəri ilə teatrda yeni janr yaratdı: nağıl-pyes (teatr nağılı-fyab) janrı.

22 yanvar 1762-ci ildə Venesiyanın San-Samuel teatrında premeriyası keçirilən "Turandot" əsəri Karlo Qotsinin ən yaxşı və məşhur teatr nağılıdır (Qotsi "Turandot"u əvvəlcə nağıl formasında yazmışdı, sonra drama çevirdi).

Müəllif əsərə yeni maskalar - o zamanın "adamlar"ını gətirdi (Tartal (nazir), Pantaloni (baş vəkil), Türfəddin (hərəmağası), Briqetta (saray mühafizə başçısı)... Qotsinin əsərini tamaşaçılar rəğbətlə qarşıladılar.

"Turandot" o qədər uğur qazandı ki, bu uğuru gören, Qotsinin ədəbi rəqibləri (hətta şöhrət zirvəsində olan Karlo Qoldoni və Pietro Kiari) Venesiyani tərk etdilər. Qoldoni Fransaya getdi. O vaxt heç kəs bilmirdi ki, Qotsinin bu məşhur əsərinin - "Turandot"un sujeti dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə məxsusdur.

"Turandot" tipik "Venesiya əsəri"ni çevirmişdi. Qotsinin nağıl pyesləri Venesiyadan kənarında, xaricdə tamaşaya qoyulmurdu. Nağıl-pyeslər "köhnəlirdi".

Dramaturq Karlo Qoldoni (1707-1793) Venesiyalı türk edib Parisdə yazıb-yaratdı da, Qotsinin nağıl-pyesləri (fyaba) səhnədən "gedən" kimi, ədəbi rəqibindən "öz intiqamını" aldı: Qoldoninin fransızca yazdığı "Xeyriyyəçi" dramı (1771-ci il) müəllifə dünyaya şöhrəti qazandırdı...

Karlo Qoldoni yeni-yeni əsərlərlə tamaşaçıları sevindirirdi. Qoldoni 267 pyes yazdı, pyeslərində maarifçilik ideyaları əsas yer tutdu. Yeri gəlmişkən, Qoldoninin yazdığı "İki ağanın bir nökrü" pyesi hələ 13 dekabr 1942-ci ildə indiki Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur (əsəri tərcümə edən Mustafa Mərdanov, rejissor Şəmsi Bədəlbəyli). Karlo Qoldoninin başqa bir əsəri- "Mehmanxana sahibəsi" pyesi 11 sentyabr 1952-ci ildə Azərbaycan Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyuldu (rejissor Mehdi Məmmədov).

(Davamı var)

Namaz MANAFOV,
Mingəçevir Dövlət
Universitetinin dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru